

**JAMIYATDA OILADA VA JAMOALARDA SOG‘LOM
PSIXOLOGIK MUHITNI YARATISH****Qahhorova Gulnoz Adhamovna***Farg‘ona viloyati Qo‘qon
shahar 2-maktab psixologi*

Annotatsiya: Psixologik muhit deganda jamoaning emotsional psixologik bazasini va asosini tashkil etadigan jamoa a‘zolari o‘rtasidagi o‘zaro ishchan va shaxsiy munosabatlarning emotsional darajasini tushunamiz, qaysiki bu munosabat ularni ahloq normalari va qiziqishlarining yo‘nalishini belgilab beradi. Ilmiy adabiyotlarda bu hodisaning bir qancha tushunchalari ishlatiladi. “Ijtimoiy psixologik muhit”, “axloqiy-psixologik muhit”, “Shaxs ijtimoiy-psixologik yo‘nalganligi”, “psixologik nastroyi”, “psixologik iqlim”, “ijtimoiy-psixologik sharoit” va hok. Lekin ko‘pchilik psixologlar “psixologik muhit” va “psixologik yo‘nalganlik” tushunchalarini ishlatishni tavsiya qiladilar. Jamoaning psixologik muhiti guruhlarining yo‘nalganligini qondirish, shaxslararo munosabatlar va guruhlardagi kelishmovchiliklarni hal etish uchun zarur bo‘lgan muomala jarayonida hosil bo‘lib namoyon bo‘ladi.

Kalit so‘zlari: Ishontirish, yo‘nalganlik, dialog, kinoya, taqlid, qiyofa, ta’sirlanuvchanlik, individuallik, psixologik yordam, ruhiy jarayonlar

KIRISH

Hozirgi davrda psixologik muhim haqidagi ilmiy izlanishlarning ko‘pchiligi korxona va ilmiy muassasa jamoalari haqida bo‘lib, harbiylar jamoasidagi psixologik muhit muammosi juda oz tadqiq qilingan va ishlanmagan sohadir. Harbiy pedagog kursantlar jamoasi va undagi psixologik muhitni vujudga keltiruvchi sabablarni yaxshi bilmog‘i lozim. Psixologik muhit-obyektiv ravishda mavjud bo‘lgan hodisadir. Shaxsning yo‘nalganligi birinchi navbatda jamiyatdagi ijtimoiy-psixologik muhit bilan hosil bo‘ladi. Jamiyatdagi ijtimoiy-psixologik muhit ayrim jamoalarning psixologik muhitiga tasir qilmasdan qolmaydi. Ikkinchi faktor-mikro ijtimoiy sharoit: bu mazkur jamoaning hayot kechirishining o‘ziga xos funksiyasi, ya’ni jamiyatda mehnat taqsimotining geografik va muhit ta’siri, jamoaning keng ijtimoiy muhitdan ajralganligi (M: kosmos, muzliklar va hok.) jamoaning yosh va jismoniy tarkibi va hok. Bu ikkala ma’lumot jamoaning psixologik muhitini aniqlab beradi.

Bu jarayonda shaxslar o‘rtasida yashirinib yotgan turli mazmundagi vaziyatlar yaqqol ko‘zga tashlanadi. Bu muzokaralar yoki yashirincha qarshiliklar, o‘rtoqlarcha birdamlik yoki qo‘pol ravishda yo‘nalganlik harakatda ko‘rinadi. Shaxslarning o‘zaro

bir-biriga ta'sir etuvchi holatlarining o'zaro ta'sir ko'rsatishda ishontirish usuli orqali amalga oshirilishi mumkin.

Birinchidan, ishontirish – bu malum bir hukm yoki xulosaning mantiqiy asoslanishidir. Ishontirish orqali suhbatdosh yoki butun auditoriyada aytilgan fikrni himoya qilish va shu asosda harakat qilish darajasi ongini o'zgartirishga olib kelishi mumkin.

Ikkinchidan, ishontirish bu – shaxs ratsional doirasiga ta'sir qilish orqali shaxs yoki guruhning yo'nalganligi tasir qilish mumkindir.

Uchinchidan, ishontirish jarayoni ikki kishi yoki bir qancha kishi o'rtasidagi ochiq yoki yopiq xolatdagi munozara bo'lib, uning maqsadi hissiyot va tushunchalarni birligiga jamoaviy muhitni normal bo'lishiga erishishdan iborat. Ishontirish albatta dialog tarzida bo'lib, monolog formasida bo'lishi mumkin emas. Faqat dialogdagina kishilar psixologiyasining haqiqiy o'zgartirish imkoniyatlari yashiringan bo'ladi.

To'rtinchidan, so'z orqali ishontirish-tarbiyaning eng og'ir usuli hisoblanadi. Bunda auditoriyaning ongini o'zgartirishga ta'sir qiladigan o'ziga xos mantiq, gaplashish toni muhim ahamiyatga ega.

Rus psixologi A.G.Kovalyov ishontirishni oddiy axloqqa chaqiruvchi gaplardan farq qilishi zarur deb ko'rsatadi. Ishontirishda vaziyat, faktlar bilan isbotlanadi, axloqqa chaqirishda "Uyat emasmi?", "Shu ishing vijddandanmi?", "Har kimga shu kerakmi?" va x.k. so'zlardan foydalaniladi. Ko'pincha bo'nday so'zlarga suhbatdosh goxida ahamiyat bermaydi, yoki kinoyali ravishda qabul qiladi, chunki gap kimga qaratilgani malum bo'ladi. Psixologik jihatdan tushunarliki, o'zida hech qanday yangilik axborotini olmagan xabar boshqalar tomonidan qabul qilinmaydi. Suhbatdoshlar kinoyali munosabatda bo'ladi yoki mutlaqo ishonmasdan, ko'rolmaslik asosida munosabatda bo'ladi, salbiy reaksiya hosil qiladi. Shu boisdan, tarbiyaning vazifasi jonga tegadigan maslahat go'ylikka barham berishdir.

Ishontirish ishontirmoqchi bo'lgan odam uchun mazmunli axborotdan iborat bo'lib, kishida unga nisbatan ongli munosabatni vujudga keltirishni maqsad qilmog'i lozim. Shuningdek, taqlid, psixik ta'sirni bir ko'rinishi bo'lib, individ tomonidan tashqi axloqiy hislatlar, hatti-harakat, qiliqlar, turli yo'nalganlikni va yurish-turishlarni namoyon qilishdir. Bu taqlidning bir ko'rinishi xolos. Mashxur psixoterapevt V.L.Levi taqlidni ichki va tashqi turlarga ajratadi. Ichki taqlidda boshqa kishini hissiyot va xulq atvori intuitiv tarzda aylanadi. Boshqa kishining tashqi namoyon bo'lishi taqlid qilishga albatta xisobga olinadi va tabiiydek ko'rinadi. Taklid murakkab psixik xususiyatlar sifatida butunligicha qabul qilinadi. Istalgan odam bilan muomalada bo'lar ekanmiz biz uning ovozi, qiliqlari, xarakatlarinigina qabul qilmasdan juda ko'p boshqa xususiyatlarini ham tushunish imkoniyatiga ega bo'lamiz. (kechinmalar, xulq-atvor, orzular, va x.k) Misol sifatida V.L.Levi bir xatni keltirgan. "Ko'chada ketaturib ikkita yigitning mening qiyofam haqidagi fikrlarini eshitib qoldim, keyin butunlay

ko'chaga chiqmasdan uyda bekinib oldim, men uchun xayotning umuman qizig'i yo'q edi. Lekin xayotimda muhim bir voqea sodir bo'ldi. Men juda tashqi tomondan xunuk, lekin ichki go'zalligi bilan insonni maftunqiluvchi bir ayol bilan tanishib qoldim. U menga: "Menga nisbatan sen nihoyatda go'zalsan" dedi. Shundan so'ng, men bir narsaga tushundim: "Sen o'zingga qanday qarasang, boshqalar ham shunday hisoblaydilar. Bu so'zlar menga dalda berdi va men bu ayol kabi harakat qildim, natijada atrofdagilar menga boshqacha munosabatda bo'lganligini sezdim. Aynan har bir inson o'z-o'zini tarbiyalashda boshqa kishilar bilan munosabatda bo'lganda ongsizlikka nisbatan ongga tayanib munosabatda bo'lishi kerak. Shuningdek, ichki taqlid qilishda juda katta taktikaga ega bo'lgan Irakliy

Andronnikovni misol qilib keltirish mumkin. U o'zi xaqida juda uyatchanlik, tortinchoqlik, natijasida ba'zi so'zlarni tutilib-tutilib aytganini yozadi va keyin ichki taqlid qilish yo'li bilan bu kamchiliklar yo'qolganini aytgan. "Men katta yig'ilishlarda raislik qilishda Marshakka ichdan taqlid qilardim va hech qanday kamchilikka yo'l qo'ymasdim". Ayniqsa, psixologlar ichki taqlidning mohiyatiga tushunsa bu ularning ishida va o'z ustida ishlashga yordam beradi. Shu boisdan, ta'sir qilish bir kishining ikkinchi kishiga yoki guruxga psixologik ta'siri bo'lib ularning fikr va irodalariga tanqidsiz so'zga asoslanadi va jamoaviy muhitga ta'sir etib shaxslarning yo'nalganliklarini o'zgartiradi. Yana bir rus psixologi B.F. Porshnevning ta'kidlashicha, ta'sir qilishni mohiyati, tinglovchining so'zlovchiga nisbatan to'la ishonch hosil qilishidir. Agar kishiga ishonch bo'lsa, so'zlovchi o'z fikrini to'la o'tkazadi, so'zlovchidagi obrazlar tasavvurlar tinglovchiga ko'chadi. Demak ta'sir qilish axborot o'zatuvchi manbani obro'siga bir tomondan bog'liq bo'lsa, ikkinchi tomondan o'zaro ishonch bo'lishiga anig'i ular o'rtasida hech qanday qarama-qarshilik bo'lmasligiga bog'liq. Ta'sir qiluvchi kishining bergan ko'rsatmasiga qanchalik ahamiyatga egaligini quyidagi eksperiment orqali aniqlangan. A.A. Bodolyov pedagogika instituta talablariga

XVIII asrda chizilgan "Qariya" potreti ko'rsatilib bir guruhda uni yirik lashkarboshi, ikkinchisida "mafioz" deb ko'rsatma beriladi va uni tasvirlash uchun 5-7 minut vaqt berilgan. Natijada 86 kishidan 54% ta'sirlanish asosida tasvirlangan, qolganlari esa uncha ta'sirlanmagan. Bu ta'sir o'qituvchi tomonidan bo'lganligi uchun ko'pchilik uncha ishonmagan.

Ta'sirlanuvchanlik - inson psixikasiga xos xususiyatdir. Ayniqsa bu holat bolalarda kuchli xisoblanadi. Ta'sir ko'rsatish muomalada ko'proq bo'lib, ixtiyoriy yoki ixtiyorsiz, to'g'ridan to'g'ri yoki bevosita bo'ladi. Agar pedagogik faoliyatda bu psixologik usuldan foydalanilsa katta tarbiyaviy vosita bo'lishi mumkin. Umuman insoniy munosabatlarda o'zaro ta'sir ko'rsatishning, ishontirish, ta'sir qilish, taqlid o'zaro bog'lanib ketgan, lekin ishontirish alohida yetakchi usul xisoblanadi. O'zaro munosabat holatida jamoadagi odamlar ayniqsa raxbarning kayfiyati katta ta'sir

ko'rsatadi. Misol tariqasida jamoadagi kelishmovchilikka sabab bo'lgan holatni olaylik: O'qituvchi darsdagi shovqin, intizomsizlikni oldini olish uchun "qora daftar" tutgan ozgina noto'g'ri xarakat bo'lsa yozgan va ikki qo'yilgan. Bu sinf jamoasida norozilik tug'dirgan. Bu kelishmovchilikka olib keluvchi ataylab qilingan harakat bo'lib, uning kayfiyati o'z navbatida o'quvchilarga ta'sir qilib, jamoada portlash vaziyatini vujudga keltirgan. Tadqiqotchi psixolog o'qituvchining tashqi xolatini tasvirlab, so'z, iboralar, xaqida hech narsa demagan. Bu voqeada o'zaro munosabatlarning nosog'lom iqlimi o'qituvchining o'rtasidagi doimiy kelishmovchilikni keltirib chiqarganligini aytib o'tadi. Darhaqiqat, inson tomonidan boshqa insonga ta'sir ko'rsatish asosida o'zaro bog'liqlik yotadi. Oldindan ma'lumki inson boshqalar bilan munosabatga kirishar ekan yolg'izlik natijadagidan boshqacha holatni kechiradi, hatto barcha psixik jarayonlari ham o'ziga xos holda kechadi.

Shunday qilib, jamoaning psixologik muhitiga rahbarning shaxsiga, uning shu ishga mos kelishiga, jamoa a'zolarining o'zaro kelisha olishiga jamoa faoliyatini amalga oshirishda o'zaro moskelishiga bog'liqdir. Bu xususiyatlar istalgan jamoaga xos bo'lib albatta bolalar jamoasining o'ziga xostomonlari mavjud. Bolalar jamoasining nazariy asoslari A.S.Makarenko tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, u "psixologik muhit" terminini ishlatmasa ham, lekin jamoa toni, stil' terminlarini ishlatgan.

XULOSA

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki, har bir jamoada qo'yidagi belgilarni mavjud bo'lishi zarurligini ko'rsatishimiz mumkin.

Birinchidan, Jamoaviy ichki tinchlik doimiy bardamlik, ishga tayyor turish, jamoa a'zolarining jamoa a'zolari bilan faxrlanishi.

Ikkinchidan, Jamoa a'zolarining birdamligi, do'stona munosabatlar, ichki munosabatlarda tarbiyalanuvchilarni boshqa kishilar oldida himoyalash, uni kamsitmaslik, unga hech qanday jabr qelmaslik.

Uchinchidan, Barcha jamoa a'zolarini himoyalanganligi. Birorta tarbiyalanuvchi u qancha kichik bo'lmasin, o'zining boshqalardan ajratib quyilganligini sezmasligi.

To'rtinchidan, Jamoaning barcha a'zolarining foydali va oqilona faolligi.

Beshinchidan, Har bir kishining xatti-harakatlarida va so'zlarida o'zini tuta bilish ko'nikmasining bo'lishi.

Darhaqiqat, jamoa tayanchiga aylangan kishining ichki holatini yoki o'zaro munosabatining, jamoa a'zolarining tashqi qiyofasiga ham katta tasir etishi, bu ham jamoa muhitining qandayligini belgisi deb hisoblanishining psixologik mezonini xisoblanadi. Demak, shaxsni yo'llanganligi uning xulqining maqsad va motivlarida namoyon bo'ladigan psixologik xususiyatlardan hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. “Psixologiya” Uch. T-2. “Prospekt” – Moskva-2004.
2. Psixologiya i pedagogika. Pod reaksiyey A.A.Radugina. Izd. “Sentr” 2003.
3. Gamilton Ya.S. “Chto takoye psixologiya”. – “Piter”, 2002.
4. Burlachuk F. Psixodiagnostika. – “Piter”, 2002.
5. Ayzenk M. Psixologiya dlya nachinayushix. – “Piter”, 2000.
6. Bolotova A.K., Makarova I.V. Prikladnaya Psixologiya: Uchebnik dlya vuzov, – M.:IKTS “Mart”, 2004.

